

**Dokumentbasert tilsyn
med
revisorer og revisjonsselskap i 2007**

Rapport april 2008

I	INNLEDNING OG OPPSUMMERING	3
1.1	Dokumentbasert tilsyn med revisorer og revisjonsselskap.....	3
1.2	Gjennomføring og plikt til innsendelse	4
1.2.1	Gjennomføring	4
1.2.2	Pliktig innsendelse.....	4
1.3	Oppsummering, viktige observasjoner.....	5
II	REVISORER.....	7
2.1	Innledning.....	7
2.2	Forhold knyttet til yrkesutøvelsen.....	7
2.2.1	Oppdragsansvar	7
2.2.2	Organisering av virksomhet	7
2.2.3	Krav til etterutdanning og sikkerhetsstillelse.....	9
2.2.4	Revisjonsberetninger	10
2.2.5	Revisors fratreden.....	11
2.2.6	Mistanke om straffbare handlinger hos revisjonsklient.....	12
2.2.7	Erstatningskrav	13
2.3	Omfang av virksomheten.....	13
2.3.1	Totalt antall revisjonsoppdrag.....	13
2.3.2	Oppdragsstruktur	13
2.3.3	Antall oppdrag pr. oppdragsansvarlig revisor	14
2.3.4	Bruttoomsetning per ansvarlig revisor.....	15
2.3.5	Særlig om rådgivningstjenester	16
III	REVISJONSFORETAK.....	17
2.1	Innledning.....	17
2.2	Om selskapet	17
2.2.1	Eierskap.....	17
2.2.2	Avdelingskontor	18
2.2.3	Ansvarlig revisors ressursinnsats	18
2.2.4	Regnskapsførervirksomhet.....	19
2.2.5	Bistandsavtale vedrørende uforutsette hendelser	20
2.2.6	Retningslinjer og rutiner for kvalitetskontroll m.m.....	20
2.2.7	Søksmål m.m.	20
3.3	Nærmere om virksomheten	21
3.3.1	Eierandeler i og samarbeid med andre revisjonsselskaper	21
3.3.2	Eierandeler i og samarbeid med rådgivningsselskaper.....	21
3.3.3	Internasjonalt samarbeid	21
3.3.4	Oppsummering	22
3.4	Omfang av virksomheten/ markedsandeler	22
3.4.1	Markedsandeler	22
3.4.2	Omsetning	23
3.4.2.1	Omsetning i revisjonsbransjen totalt	23
3.4.2.2	Omsetning i revisjonsselskaper	24
3.4.3	Revisjonshonorar og årsverk fordelt på regioner	24
3.4.4	Resultat av virksomheten	24
3.5	Betydelige aktører	25
3.5.1	Oversikt over omsetning	25
3.5.2	Oversikt over revisjonsklienter	25
3.5.3	Oversikt over årsverk.....	26

I INNLEDNING OG OPPSUMMERING

1.1 Dokumentbasert tilsyn med revisorer og revisjonsselskap

Kredittilsynet gjennomfører hvert annet år dokumentbasert tilsyn med revisorer og revisjonsselskap. Første gang var i 1997. Det dokumentbaserte tilsynet i 2007 dekker perioden 2005-2006.

Det dokumentbaserte tilsynet i 2007 gir grunnlag for:

- innhenting og kontroll av opplysninger i Revisorregisteret
- en oversikt over hvor registrerte og statsautoriserte revisorer har sin arbeidsmessige tilknytning
- en oversikt over hva slags type arbeid revisorene utøver
- et inntrykk av hvordan etablert revisjonspraksis er innenfor utvalgte områder
- å gi en oversikt over hvordan revisjonsbransjen er organisert
- annet tilsynsarbeid, herunder stedlige tilsyn og oppfølging av lovkrav

Den enkelte revisor kan velge å drive revisjonsvirksomheten som enkeltpersonforetak eller gjennom revisjonsselskap. Drives virksomheten gjennom et revisjonsselskap (annet enn enkeltpersonforetak), skal dette være godkjent av Kredittilsynet. Revisjonsselskapet skal utpeke en ansvarlig revisor for hvert oppdrag. I tillegg til det ansvar revisjonsselskapet har, har ansvarlig revisor et selvstendig ansvar for at oppdraget blir gjennomført innenfor gjeldende lovgivning, herunder god revisjonsskikk. Kredittilsynet vil kunne følge opp både overfor ansvarlig revisor og i forhold til revisjonsselskapet dersom det avdekkes regelverksbrudd eller andre svakheter. Det dokumentbaserte tilsynet har rettet seg både mot den enkelte revisor og mot revisjonsselskapene.

Det er benyttet forskjellig skjema for henholdsvis revisor/enkeltpersonforetak og revisjonsselskap. I og med at enkeltrevisorer er ansatt i, eller på annet grunnlag utfører oppdrag for revisjonsselskaper ("partnere"), vil svarene fra revisjonsselskapene også inkludere opplysninger om revisorer som har besvart det personlige skjemaet. I tillegg vil revisjonsselskapenes svar inkludere opplysninger om arbeid utført av andre enn revisorer, typisk konsulentvirksomhet mv.

Rapporten har en oppbygging som gjenspeiler dette. Etter innledning og oppsummering (jf. I) er rapporten delt i to. Den ene delen (jf. II) omhandler *samtlig godkjente revisorer* uansett om de arbeider med revisjon eller ikke, og uavhengig av om de er oppdragsansvarlige eller ikke. Videre inneholder denne delen av rapporten enkeltrevisorene og deres revisjonsvirksomhet med utgangspunkt i hva den enkelte godkjente revisor har gitt av opplysninger, uavhengig av om han eller hun driver sin virksomhet i et enkeltpersonforetak eller er tilknyttet et revisjonsselskap. Den andre delen av rapporten (jf. III) omhandler *revisjonsforetakenes virksomhet* med utgangspunkt i de opplysningene revisjonsselskapene og enkeltrevisorer som er innehavere av enkeltpersonforetak har gitt.

Kredittilsynet gjør oppmerksom på at det er flere forhold som gjør at de samlede dataene bare kan benyttes som retningsgivende. Selv om spørsmålene var søkt utformet presist, kan det likevel være rom for ulike tolkninger. Der Kredittilsynet har avdekket åpenbare feil i enkelt svar, er dette rettet opp eller svaret tatt ut av det statistiske grunnlaget. Ut over dette, bygger rapporten på alle besvarte skjemaer uten at det er foretatt ytterligere kontroller.

1.2 Gjennomføring og plikt til innsendelse

1.2.1 Gjennomføring

Det dokumentbaserte tilsynet i 2007 ble gjennomført ved at alle som var registrert i Revisorregister per 26. september 2007, ble tilskrevet med informasjon om tilsynet og hvordan en skulle forholde seg til gjennomføringen av dette. Totalt omfattet dette 5 673 revisorer og 776 revisjonsselskaper. Kredittilsynet har mottatt svar fra 5 582 revisorer og 768 revisjonsselskaper. Dette innebærer at det er totalt 99 tilsynsenheter som ikke har besvart det dokumentbaserte tilsynet. Mange av disse har henvendt seg til Kredittilsynet og bedt om at godkjenning som revisor og/eller revisjonsselskap blir slettet i Revisorregisteret.

I 2007 var det andre gang at det dokumentbaserte tilsynet ble gjennomført elektronisk ved innsendelse via Altinn. Kun 10 revisjonsselskaper og 110 revisorer ba om å få besvare spørsmålene papir. Dette innebærer at over 98 % av tilsynsenhetene har svart via Altinn. Ved det dokumentbaserte tilsynet i 2005 var tilsvarende prosentandel i overkant av 90. Kredittilsynet ser det som svært positivt at andelen er nær 100 %.

1.2.2 Pliktig innsendelse

De personer og selskaper som ikke har besvart det dokumentbaserte tilsynet blir fulgt opp. Manglende besvarelse er grunnlag for tilbakekall av godkjenning som revisor eller revisjonsselskap. Kredittilsynet har fattet vedtak om tilbakekall av godkjenningen til 8 revisorer for manglende innlevering av egenmeldingen.

Over 25 % av alle revisorer og nesten 5 % av alle revisjonsselskaper leverte svar etter ordinær innleveringsfrist. Dette har medført merarbeid for Kredittilsynet i forbindelse med purring og oppfølging.

1.3 Oppsummering, viktige observasjoner

Bruttoinntekter

Revisjonsbransjens totale omsetning for regnskapsåret 2006 utgjorde ca. kr. 7,2 mrd. Dette tallet representerer summen av all omsetning fra alle revisjonsselskap og enkeltpersonforetak innen revisjon.

Revisjonsselskapenes omsetning for regnskapsåret 2006 knyttet til revisjon og rådgivning/tilleggstjenester utgjorde ca. kr. 6,7 mrd. Sammenlignet med tilsvarende omsetning i 2004 er dette en økning på 21 %. Bruttoomsetning knyttet til revisjon alene utgjorde i 2006 ca. kr 4,5 mrd for bransjen som helhet. Sammenlignet med omsetningen i 2004 er dette en økning på 28,6 %.

Omsetningsøkningen i bransjen skyldes primært økt omsetning innen revisjon. Dette skyldes at det i perioden har vært en betydelig økning i antall revisjonspliktige foretak. I tillegg har innføringen av IFRS for alle børsnoterte foretak og økte krav til revisor, medført at omfanget av revisors arbeid har økt.

Ressursinnsats for ansvarlige revisorer

Antall ansvarlige revisorer er tilnærmet konstant fra 2004 til 2006. Det har vært en betydelig økning i antall revisjonspliktige foretak i perioden. Dette har medført at antall oppdrag per ansvarlig revisor i snitt har økt fra 113 oppdrag i 2004 til 138 oppdrag i 2006. Konsekvensen av dette er at ansvarlig revisors involvering per oppdrag har blitt redusert, og de ansvarlige revisorene administrerer flere revisjonstimer. Dette har også medført at bruttoomsetning per ansvarlig revisor i perioden har økt. Kredittilsynet er av den oppfatning at utviklingen representerer en viss risiko for manglende kapasitet hos de ansvarlige revisorene til oppfølging og kontroll av det revisjonsarbeid som utføres.

Strukturen i bransjen

Ifølge undersøkelsen var det om lag 210 000 revisjonsoppdrag per 31.12.2006. Kredittilsynet legger til grunn at antall oppdrag er tilnærmet lik antall revisjonspliktige foretak. Dette er en økning på 21,9 % siden 31.12.2004. Økningen skyldes primært at det i perioden har vært mange nyetablerte aksjeselskap. De fleste revisjonsoppdrag er små. 83,3 % av foretakene betalte et revisjonshonorar på mindre enn kr 30.000,- pr år. Det har imidlertid i perioden fra 2004 til 2006 vært en betydelig økning (49,2 %) i antall foretak som har betalt over kr. 500.000 i revisjonshonorar.

De fire største revisjonsselskapenes andel av revisjonsmarkedet i 2006 i forhold til bruttoinntekt fra lovpliktig revisjon er 51 %. I forhold til antall revisjonspliktige har de store revisjonsselskapene 24,9 % av alle revisjonsoppdrag. Markedsandelen til de fire største revisjonsselskapene har vært konstant fra 2004 til 2006.

Revisjonsberetningene

Undersøkelsen viser at 82,8 % av revisjonsberetningene for regnskapsåret 2006 var normalberetninger. 16,3 % av revisjonsberetningene hadde presiseringer eller forbehold. 0,9 % av revisjonsberetningen hadde en negativ konklusjon. Resultatet er rimelig konstant sammenlignet med revisjonsberetningene fra regnskapsåret 2004.

Revisors erstatningsansvar

Det er økende oppmerksomhet på revisors erstatningsansvar. Undersøkelsen viser at antall erstatningssøksmål mot revisjonsselskaper likevel fortsatt er meget begrenset i forhold til antall revisjonsoppdrag. I perioden 2005-2006 har 37 revisorer oppgitt at de har blitt utsatt for ett eller flere erstatningssøksmål fra revisjonsklient. 27 av sakene endte med erstatningsutbetaling.

Yrkesmessig tilknytning

Antall godkjente revisorer som er ansatt i revisjonsforetak har vært relativt konstant i perioden fra 2004 til 2006. Det har imidlertid vært en betydelig økning (32,7 %) i antall godkjente revisorer som er ansatt innenfor økonomi og regnskap. I 2006 var det 1 168 revisorer mot 880 revisorer i 2004 som var ansatt innenfor økonomi og regnskap. I samme periode har det vært en netto økning på 309 revisorer. Dette innebærer at netto økning i revisorer er tilsvarende lik økningen i revisorer som er ansatt innen økonomi og regnskap.

Oppfyllelse av lovkrav

I tillegg til det statistiske materialet som innhentes gjennom det dokumentbaserte tilsynet er denne tilsynsformen et effektivt tilsynsverktøy i forhold til oppfølging av revisorer og revisjonsselskapers oppfyllelse av ulike lovkrav. Undersøkelsen danner grunnlag for mange enkeltsaker som Kredittilsynet vil følge opp i 2008. Dette gjelder for eksempel formelle lovkrav knyttet til etterutdanning og sikkerhetsstillelse, samt oppfølging knyttet til revisorenes uavhengighet og revisjonsarbeidet som sådan.

II REVISORER

2.1 Innledning

Skjemaet som den enkelte revisor skulle svare på hadde følgende hovedpunkter:

- om revisors yrkesutøvelse
- virksomhetens omfang
- revisors etterutdanning
- revisors rådgivning
- revisjonsberetningens innhold
- forhold omkring revisorskifter
- mistanke om straffbare handlinger
- erstatningsansvar mot revisor
- innsendelsesplikter

Det er totalt 5 582 revisorer som har svart på det dokumentbaserte tilsynet.

I rapporten er de ulike gruppene av spørsmål kommentert under følgende punkter:

- Forhold knyttet til yrkesutøvelsen, jf. punkt 2.2.
- Omfanget av virksomheten, herunder honorarer, jf. punkt 2.3.

2.2 Forhold knyttet til yrkesutøvelsen

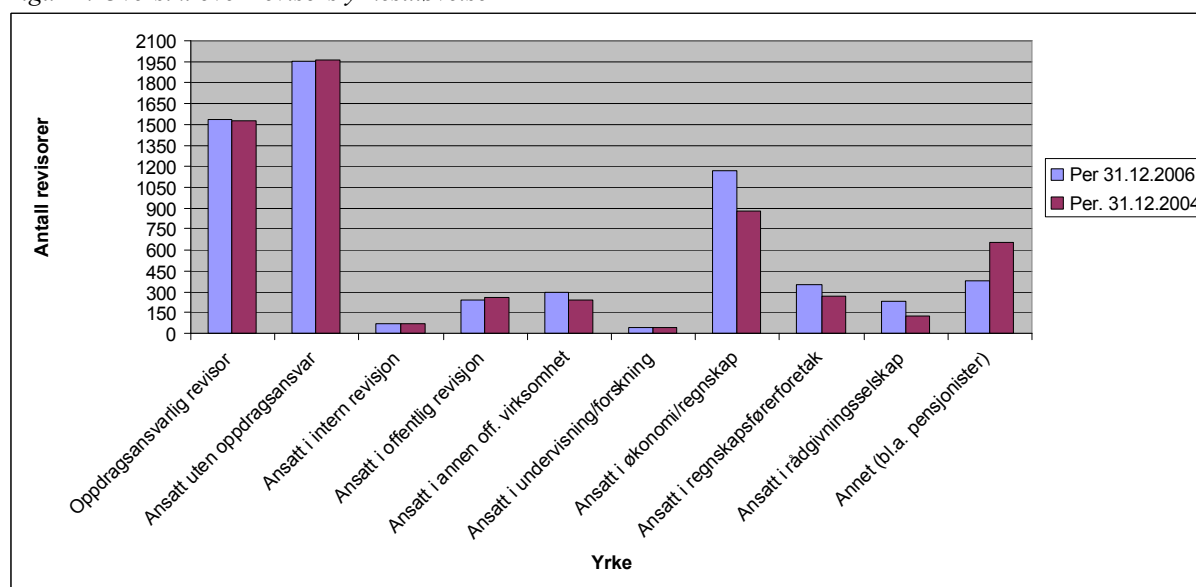
2.2.1 Oppdragsansvar

Av de 5 582 revisorene som har svart, har 1 538 oppgitt at de var ansvarlig revisor for revisjon av årsregnskap for revisjonspliktige ved sist avlagte årsoppgjør. Det dokumentbaserte tilsynet i 2005 viste 1 526 ansvarlige revisorer. Antallet ansvarlige revisorer er derfor tilnærmet uendret siden forrige dokumentbaserte tilsyn.

2.2.2 Organisering av virksomhet

I spørsmålene ble det søkt avklart hvor revisorene hadde sin yrkesmessige tilknytning ved sist avlagte årsoppgjør.

Figur 1: Oversikt over revisors yrkesutøvelse

* Det var mulig å svare på flere av alternativene. Summen av alternativene stemmer derfor ikke med antall revisorer som har svart.

Fremstillingen viser at 62,6 % av alle godkjente revisorer var ansvarlig revisor eller ansatt i revisjonsselskap. Av de øvrige revisorene har de aller fleste yrkesaktive revisorer sitt virke innenfor økonomi- og regnskapsfunksjoner.

Innen den enkelte yrkeskategori er antallet revisorer relativt stabilt fra 2004 til 2006 med unntak av at det har imidlertid vært en betydelig økning i antall godkjente revisorer som er ansatt innenfor økonomi og regnskap. I 2006 var det 1 168 revisorer mot 880 revisorer i 2004 som var ansatt innenfor økonomi og regnskap (økning på 32,7 %). I samme periode har det vært en netto økning på 309 revisorer. Dette innebærer at netto økning i revisorer er tilsvarende lik økningen i revisorer som er ansatt innen økonomi og regnskap.

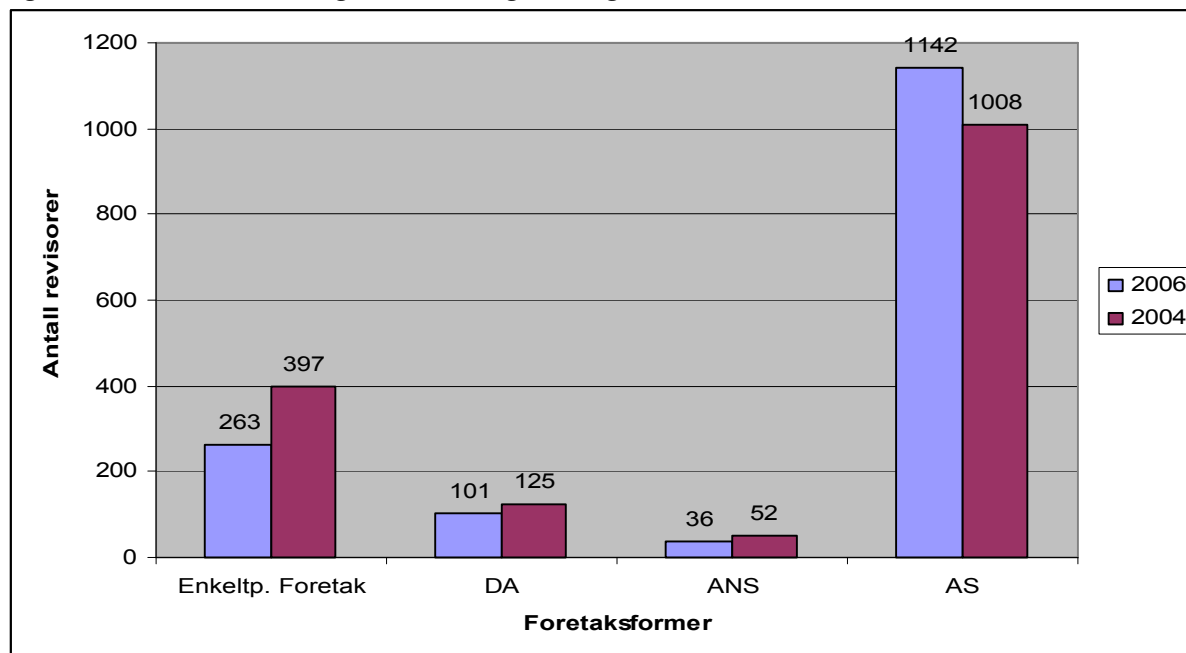
Det var 1 071 revisorer som også var autorisert som regnskapsfører. Dette representerer en økning på 4,4 % sammenlignet med 2004. 354 av dem som både var godkjente revisorer og autoriserte regnskapsførere har oppgitt å være ansatt i et regnskapsførerforetak.

Figur 1 viser videre at 68 % av alle godkjente revisorer arbeidet som revisor i privat eller offentlig revisjon (herunder også intern revisjon) og 21 % arbeidet innenfor økonomi/regnskap.

Figur 2 nedenfor viser hvilke selskapsformer revisorer med oppdragsansvar har drevet sin virksomhet gjennom. De fleste ansvarlige revisorer var tilknyttet et aksjeselskap.

Bare 263 ansvarlige revisorer har svart at de driver sin virksomhet i enkeltpersonforetak. Dette er en nedgang på 33,7 % fra 2004.

Figur 2: Oversikt over ansvarlige revisorers organisering av sin virksomhet

2.2.3 Krav til etterutdanning og sikkerhetsstillelse

Kravet til etterutdanning følger av revisorloven § 3-7 med tilhørende forskriftsbestemmelser. Revisor skal til enhver tid ha gjennomført, og kunne dokumentere, minst 105 timers etterutdanning i løpet av de tre foregående kalenderår. Etterutdanningen skal minst omfatte 35 timer innenfor revisjon, hvorav 14 timer innenfor etiske prinsipper, og 21 timer for hvert av fagene regnskap og skatt.

Svarene viste at 148 revisorer ikke fullt ut oppfylte kravene til etterutdanning. Dette var alle revisorer med oppdragsansvar for revisjonspliktige, som dermed ikke har fulgt bestemmelser som gjelder for å kunne ha slikt oppdragsansvar. Tabell 1 nedenfor viser hvor mange revisorer som ikke oppfylte etterutdanningskravene innen de ulike fagområder og totalt.

Tabell 1: Oversikt over etterutdanning

Etterutdanning	2006	2004
Antall revisorer som ikke tilfredsstilte timekravet på minst 105 timers etterutdanning for de tre foregående årene.	29	50
Antall revisorer som ikke tilfredsstilte timekravet til revisjon	8	42*
Antall revisorer som ikke tilfredsstilte timekravet til regnskap	32	
Antall revisorer som ikke tilfredsstilte timekravet til skatt	14	
Antall revisorer som ikke tilfredsstilte timekravet til etikk	65	*
Antall revisor som ikke kunne dokumentere etterutdanningen	*	9
Sum revisorer som ikke tilfredsstilte kravet til etterutdanning etter revisorloven § 3-7.	148	101

* I rapporten etter det dokumentbaserte tilsynet i 2005 ble det ikke spesifisert hvor mange revisorer som manglet etterutdanning innen de ulike pliktige fagområdene. Etikk var ikke pliktig faglig etterutdanning når det dokumentbaserte tilsynet i 2005 ble gjennomført. Ved det dokumentbaserte tilsynet i 2007 ble det presisert at etterutdanningstimer som ikke kunne dokumenteres ikke skulle tas med.

Kredittilsynet konstaterer at det er en nedgang i antall revisorer som ikke tilfredsstilte totalkravet på 105 timers etterutdanning i løpet av de tre foregående kalenderår. Men det har i samme periode vært en økning i antall revisorer som ikke tilfredsstilte timekravet innenfor de pliktige fagområdene.

Kravet om sikkerhetsstillelse følger av revisorloven § 3-7 med tilhørende forskriftsbestemmelser. Revisorer som reviderer årsregnskap for revisjonspliktige skal stille sikkerhet på minst 5 millioner kroner for mulig ansvar. Det er 9 revisorer som har oppgitt å ha oppdragsansvar uten å ha stilt sikkerhet.

Kredittilsynet ser svært alvorlig på brudd på lovkravene om etterutdanning og sikkerhetsstillelse. Kredittilsynet vil derfor følge opp dette overfor de revisorene som ikke oppfyller lovkravene.

2.2.4 Revisjonsberetninger

Revisjonsberetningen er revisjonens sluttprodukt og er revisors mulighet til å kommunisere resultatet av revisjonen til brukerne av årsregnskapet. Det er derfor viktig at revisor i sin revisjonsberetning gir riktig og presis informasjon, og at revisors vurdering av det fremlagte årsregnskapet klart kommer til uttrykk.

I egenmeldingen ble revisorene bedt om å fordele sine revisjonsberetninger inn i fire kategorier, slik det fremkommer av tabell 2 nedenfor. Hvordan revisors beretninger antallsmessig fordeler seg på de ulike kategoriene er også med på å illustrere kvaliteten på de regnskaper som er avgitt fra de regnskapspliktige. Etter Kredittilsynets syn kan det være av interesse å se om det skjer endringer over tid i hvilke kategorier revisjonsberetninger som avgis.

Revisorene har svart at det er avgitt 209 904 revisjonsberetninger for regnskapsåret 2006. Av rapporten punkt 3.3.1 fremkommer det at totalt antall revisjonsoppdrag per 31.12.2006 var 210 633. Differansen kan forklares med at revisorene kan ha revisjonsoppdrag der det ikke avgis revisjonsberetning. Kredittilsynet bemerker at det i perioden fra 2004 til 2006 har vært en betydelig økning i antall revisjonspliktige foretak. I henhold til pressemelding av 4. januar 2007 fra Brønnøysundregistrene var det en netto økning på 37 083 aksjeselskaper i 2005 og 2006. Kredittilsynet antar at tilpasning til skattereformen kan være en av hovedårsakene til så mange nyetablerte aksjeselskaper. Det må antas at svært mange av disse selskapene er holdingselskaper. Revisjonsberetningene fordelte seg som følger:

Tabell 2: Oversikt over revisjonsberetninger

Revisjonsberetninger	2006 (antall)	2006 i %	2004 i %
Normalberetninger	173 829	82,8	82
Beretninger med presisering	29 517	14,1	15,3
Beretninger med forbehold	4 560	2,2	2,1
Beretninger med negativ konklusjon	1 998	0,9	0,7

Sammenlignet med de tall som ble innhentet ved det dokumentbaserte tilsynet i 2005, basert på årsregnskapene fra 2004, har antall revisjonsberetninger i prosent i alle kategoriene vært relativt stabilt. Kredittilsynet har erfart fra blant annet tilsynet med autoriserte regnskapsførere at det er mange regnskapspliktige som har hatt problemer med fullt ut å etterleve bokføringsregelverket som trådte i kraft fra og med 1. januar 2006. Tallene i tabell 2 foran

viser at det har vært en liten prosentvis nedgang i antall revisjonsberetninger med presisering. Kredittilsynet har ikke informasjon om årsaker til de presiseringer som er avgitt. Når det gjelder bokføringsbestemmelsene kan det være et spørsmål om revisorene ikke i tilstrekkelig grad har fulgt opp og presisert lovbruddene i revisjonsberetningene. Ett annet forhold som trekker i motsatt retning er at det i 2002 var ”dårligere økonomiske tider” enn i 2004 og 2006. Det er da rimelig å anta at antall revisjonsberetninger med f. eks. presiseringer om brudd på skatetreksreglene og ulovlige lån til aksjonærer er lavere i 2006 og 2004 enn i 2002.

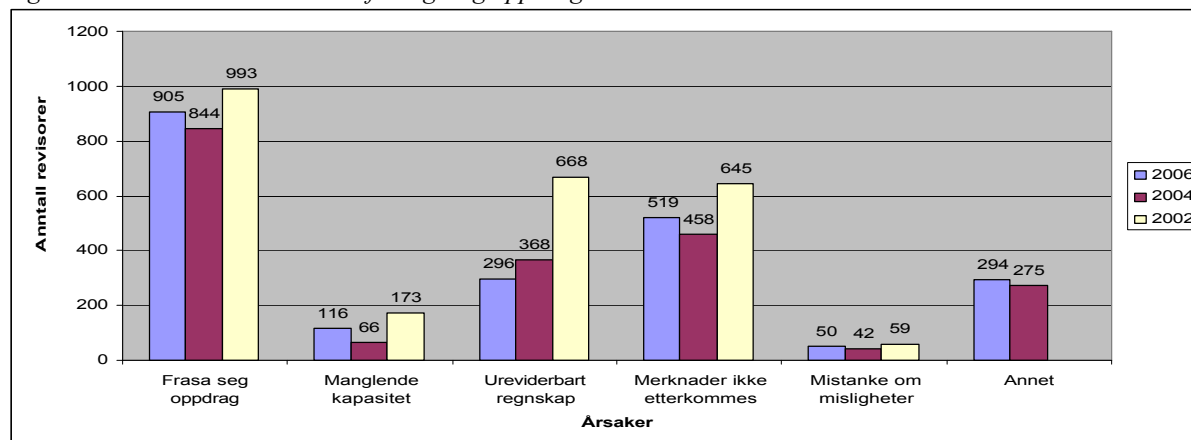
Av ovennevnte beretninger var 13 239 (tilsvarende 6,3 %) endelig avgitt etter fristen for fastsettelse av årsregnskap, dvs. etter seks måneder etter utgangen av hvert regnskapsår, jf. regnskapsloven § 3-1 første ledd. Sammenlignet med tall som ble innhentet i 2005 fra regnskapsåret 2004 er dette en betydelig økning. Det ble da oppgitt at 4,5 % av revisjonsberetningene ble avgitt etter lovens frist. Kredittilsynet har ikke informasjon om årsakene til forsinkelsene skyldes sen regnskapsavleggelse fra de regnskapspliktige eller forsinkelser fra revisors side.

2.2.5 Revisors fratreden

Retten og plikten til å si fra seg et revisjonsoppdrag følger av revisorloven § 7-1. Revisor har plikt til uten ugrunnet opphold å si fra seg oppdraget som revisor for en revisjonspliktig når revisoren under sitt arbeid har avdekket og påpekt vesentlige brudd på lov og forskrifter som den revisjonspliktige er underlagt, og den revisjonspliktige ikke iverksetter nødvendige tiltak for å rette på forholdene. Reguleringen er et virkemiddel for å hindre at foretak og næringsdrivende kan fortsette å drive virksomhet som ikke er i samsvar med lover og forskrifter.

I det dokumentbaserte tilsynet i 2007 ble revisorene bedt om å oppgi hvor mange revisjonsoppdrag som var oppsagt i løpet av 2006 og fordele oppdragene innen gitte kategorier. Ved de dokumentbaserte tilsynene som ble gjennomført i 2005 og 2003 var dette kun et ”ja/nei” spørsmål. Det ble benyttet de samme kategorier for begrunnelse. Figur 3 i det følgende viser antall revisorer som har frasagt seg oppdrag. Årsaken til slikt skifte kan være flere, og det var anledning til å svare på flere av alternativene samtidig. Hvis man summerer årsakene til fratreden stemmer derfor ikke dette med antall revisorer som har frasagt seg oppdrag.

Figur 3: Antall revisorer som har frasagt seg oppdrag

Figuren viser at antall revisorer som har frasagt seg revisjonsoppdrag har vært relativt stabilt. Videre kan det se ut som om hovedårsaken til fratredelse er at de revisjonspliktige ikke har fulgt opp påpekninger fra revisors side.

Tabell 3: Oversikt over antall oppdrag der revisor har fratrudd i 2006 fordelt på årsaker

Årsaker	Oppdrag
Manglende kapasitet	896
Ikke reviderbart regnskap	619
At klienten ikke rettet seg etter revisors anmerkninger	1405
Avdekking av misligheter/regnskapsmanipulasjon	66
Annet	903
Sum	3 889

Av totalt 3 889 oppdrag der revisor har fratrudd i 2006, er det 145 oppdrag som er blitt overtatt av annen revisor uten at forrige revisor ble forespurt, jf. revisorloven § 7-2 første ledd.

2.2.6 Mistanke om straffbare handlinger hos revisjonsklient

Etter revisorloven § 6-1 fjerde ledd kan revisor uten hinder av taushetsplikten underrette politiet hvis det fremkommer forhold som gir grunn til mistanke om at det er foretatt en straffbar handling. I henhold til hvitvaskingsloven § 7 har revisorer rapporteringsplikt til Økokrim.

151 revisorer har oppgitt at det til sammen har vært 209 tilfeller for regnskapsårene 2005 og 2006 der revisorene har foretatt nærmere undersøkelser fordi det har vært grunn til å tro at en transaksjon kan ha tilknytning til utbytte av en straffbar handling eller til terrorfinansiering, jf. hvitvaskingsloven § 7 første ledd. Av ovennevnte tilfeller er 111 rapportert til Økokrim. Kredittilsynet har ikke sammenholdt svarene fra det dokumentbaserte tilsynet med opplysninger fra Økokrim om antall mottatte rapporteringer i samme periode.

Innrapporteringene utgjør om lag 53 % av det antall tilfeller der revisorene har hatt mistanke om straffbare handlinger. Ved det dokumentbaserte tilsyn i 2005 var rapporteringsprosenten til Økokrim ved mistenkelige transaksjoner på ca 40. Kredittilsynet konstaterer at revisorene har rapportert flere tilfeller til Økokrim i perioden 2005 og 2006 enn det som var tilfelle i 2004. Kredittilsynet ser dette som naturlig da 2004 var første året revisorene var rapporteringspliktige etter hvitvaskingsloven. Sett i relasjon til at det er en rapporteringsplikt etter hvitvaskingsloven og en rapporteringsrett etter revisorloven, kan tallet fortsatt synes noe lavt. Det kan derfor være fare for en viss underreportering. På den annen side kan det være at revisor gjennom sine undersøkelser har fått avkrefte sine mistanker om at det har foregått noe straffbart og av den grunn ikke rapportert. Det er Kredittilsynets vurdering at dette tallmaterialet også illustrerer at revisor befinner seg i et visst dilemma i forhold til hva han skal foreta seg i slike saker.

6 revisorer har oppgitt at de har sendt melding til politiet vedrørende revisjonsklient som har begått straffbar handling, jf. revisorloven § 6-1 fjerde ledd, andre punktum.

2.2.7 Erstatningskrav

37 revisorer har opplyst at det i løpet av 2005 eller 2006 ble rettet erstatningskrav mot revisor. 27 av sakene har ført til erstatningsutbetalinger i perioden, 2 av sakene hadde sitt grunnlag i rettskraftig dom/rettsforlik. 17 av de 27 erstatningsutbetalingene har skjedd til revisjonsklienter og 10 til andre.

Erstatningskravene må samtidig ses i sammenheng med erstatningskrav rettet mot revisjonsselskapene, jf. rapportens punkt 3.2.7, fordi kravet kan tenkes rettet både mot revisjonsselskapet og ansvarlig revisor.

Det dokumentbaserte tilsynet i 2005 viste at det i løpet av 2003 og 2004 var 21 revisorer som opplyste at det var rettet erstatningskrav mot dem, og at 11 revisorer hadde erkjent erstatningsansvar. 3 av erstatningsutbetalingene hadde sitt grunnlag i rettskraftig dom eller rettsforlik.

2.3 Omfang av virksomheten

2.3.1 Totalt antall revisjonsoppdrag

Revisorene har oppgitt at de til sammen hadde 210 633 revisjonsklienter per 31.12.2006. Tilsvarende tall per 31.12.2004 var 172 845 revisjonsklienter.

Kredittilsynet legger til grunn at antall revisjonspliktige foretak er tilnærmet lik summen av alle revisjonsoppdrag som revisorene har oppgitt i egenmeldingen. Brønnøysundregistrene har i pressemelding av 4. januar 2007 opplyst at det per 31.12.2006 totalt var 382 760 foretak som var registrert i Foretaksregisteret. Av disse var 192 168 aksjeselskaper, 127 033 enkeltpersonforetak, 7 742 NUFer (Norsk registrert utenlandsk foretak) og 977 stiftelser. Av nevnte pressemelding fra Brønnøysundregistrene fremgår det at det var en netto økning på 37 083 aksjeselskaper i perioden 2005 og 2006. Kredittilsynet legger til grunn at økningen i antall aksjeselskaper forklarer økningen i antall revisjonsklienter i perioden fra 2004 til 2006. Alle aksje- og allmennaksjeselskaper er revisjonspliktige. Det samme gjelder næringsdrivende stiftelser, sparebanker, boligbyggelag og borettslag, gjensidige forsikringsselskap og selskaper med begrenset ansvar. Denne gruppen utgjorde 203 875 foretak per 31.12.2006. I tillegg er ansvarlige selskap og kommanditselskap med omsetning over fem millioner kroner revisjonspliktige.

2.3.2 Oppdragsstruktur

Tabell 4: Oversikt over revisjonshonorar fordelt på intervaller

Revisjonshonorar	Per 31.12.2006	Per 31.12.2004	Økning i %
< 30 000	175 532	143 735	22,1 %
30 000 – 99 999	29 541	24 027	22,9 %
100 000 – 499 000	4 981	4 249	17,2 %
500 000 – 999 999	421	278	51,4 %
> 1 mill.	158	110	43,6 %
Sum oppdrag	210 633	172 399	22,2 %

* Sum oppdrag stemmer ikke helt med sum revisjonsberetninger, jf. rapporten punkt 3.2.4. Kredittilsynet antar at dette skyldes unøyaktige svar. Kredittilsynet mener imidlertid at avvikene er så ubetydelige at dette ikke innvirker på konklusjonene som angitt nedenfor.

Som det fremgår av figuren er de aller fleste revisjonsoppdrag små. 83 % av alle revisjonspliktige betaler et revisjonshonorar på under kr 30.000,-. Prosentandelen i denne kategorien har holdt seg stabilt på 83 prosent fra 2004 til 2006. Det har imidlertid vært en betydelig økning i antall revisjonspliktige i perioden fra 2004 til 2006. Dette er etter Kredittilsynets antar at dette er hovedårsaken til den betydelige omsetningsveksten i bransjen, jf. punkt 4.4.2.

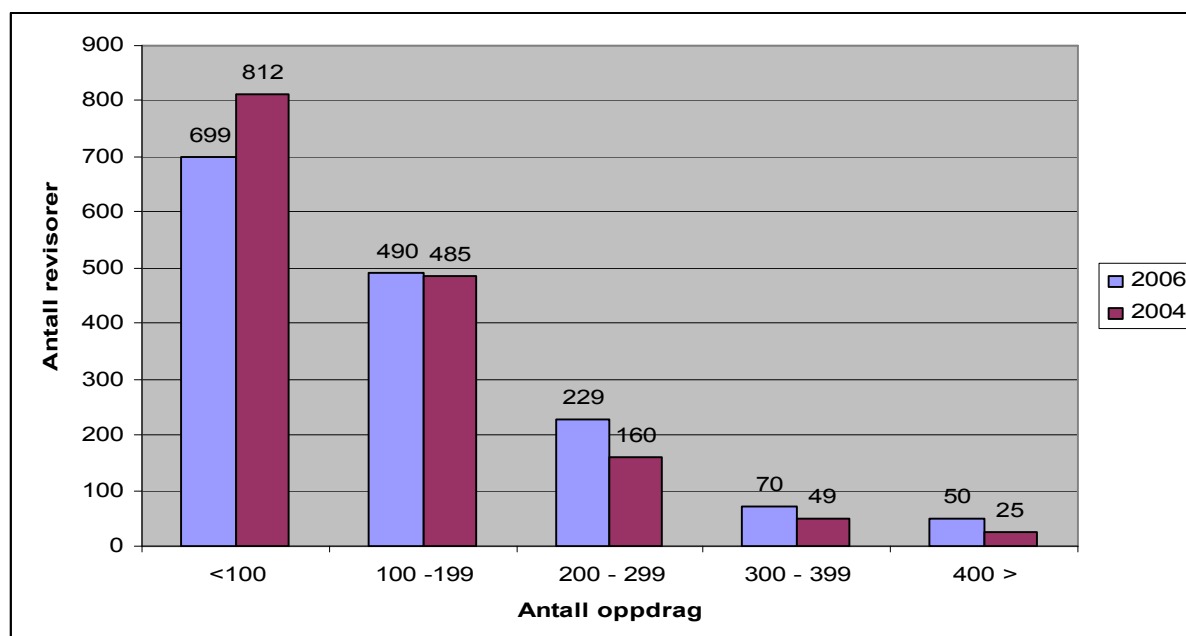
Kredittilsynet konstaterer at det også har vært en betydelig økning i antall oppdrag med revisjonshonorar på mer enn kr. 500 000,- i perioden fra 2004 til 2006. 421 revisjonspliktige hadde et revisjonshonorar mellom kr. 500.000,- og kr. 1000.000,- i 2006, en økning på 51,4 %. Videre hadde 110 revisjonspliktige et revisjonshonorar på mer enn kr. 1. mill. i 2006, en økning på 43 %. Med revisjonspliktige i denne sammenheng menes de enkelte rettssubjekter, ikke konsoliderte enheter/konsern. En av årsakene til økningen i denne honorarkategorien kan blant annet være omlegging til IFRS.

Selskapene som betaler revisjonshonorar på mer enn en million kroner er alle store børsnoterte selskaper eller andre selskaper av offentlig interesse. Det vises til kapittel 3.5.2 og figur 8 i det følgende, der revisjonsoppdrag med revisjonshonorar mer enn kr. 1 mill er fordelt mellom revisjonsselskapene.

2.3.3 Antall oppdrag pr. oppdragsansvarlig revisor

Mange revisjonsoppdrag for den enkelte ansvarlige revisor kan representere en risiko knyttet til revisjonskvaliteten. Kredittilsynet har derfor et visst fokus på antallet ansvarlige revisorer sett i forhold til totalt antall revisjonspliktige. Gjennomsnittlig antall revisjonsoppdrag per ansvarlig revisor var per 31.12.2006 på 137 oppdrag, mot 113 oppdrag per 31.12.2004. Dette representerer en økning på 21 %. Økningen har sin naturlige forklaring i at antall revisjonspliktige foretak er økt betydelig, mens antall ansvarlige revisorer i perioden har vært rimelig konstant.

Figur 4: Oversikt over antall revisorer fordelt på intervaller av antall oppdrag

Diagrammet viser at kategoriene med flere enn 200 oppdrag per revisor har økt fra 2004 til 2006. Antall revisorer som er ansvarlige for færre enn 100 oppdrag er synkende. Revisorer som er ansvarlig for mellom 100 og 200 oppdrag er stabilt i perioden.

Når det gjelder vurderingen av hva som er svært mange revisjonsoppdrag, må også størrelsen og kompleksiteten på oppdragene trekkes inn. I tillegg vil det være av betydning hvor likeartet oppdragene er, samt kompetanse og kapasitet hos revisjonsforetaket. For flere av de revisorene som oppgir å ha mange revisjonsoppdrag er det antakelig slik at disse oppdragene er små. Kredittilsynet antar imidlertid at flere enn 300 revisjonsklienter pr oppdragsansvarlig revisor uansett er å anse som mange oppdrag.

Det er 50 revisorer som har oppgitt å ha flere enn 400 revisjonsoppdrag. Av disse er det:

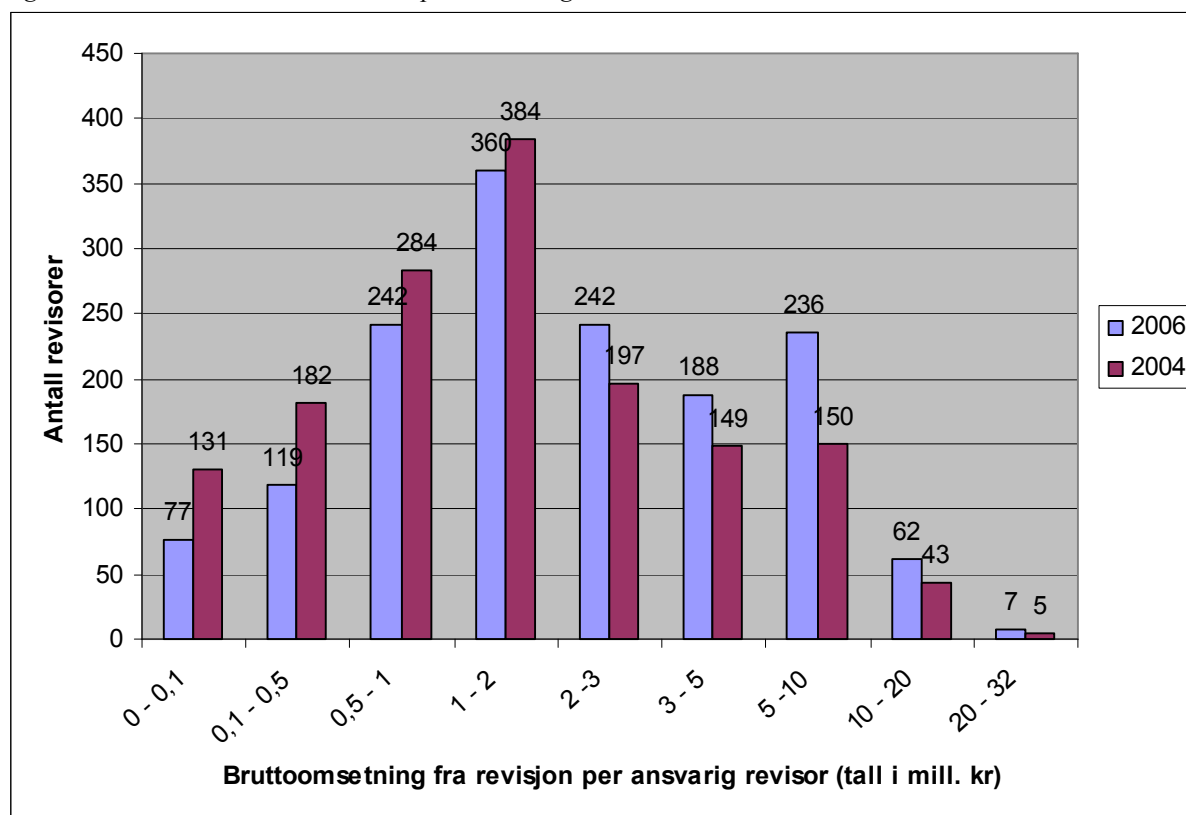
- 22 revisorer som har oppgitt å ha mer enn 500 oppdrag
- 7 revisorer som har oppgitt å ha mer enn 600 oppdrag. Disse revisorene hadde til sammen 4 714 oppdrag. 83 % av oppdragene hadde revisjonshonorar lavere enn kr. 30 000.

Kredittilsynet vil i sitt tilsynsarbeid vurdere hvorvidt det skal skje en nærmere oppfølging av disse revisorene.

2.3.4 Bruttoomsetning per ansvarlig revisor

Figur 5 i det følgende viser antall revisorer innenfor enkelte omsetningsintervaller:

Figur 5: Oversikt over antall revisorer per omsetningsintervall

Diagrammet viser at det er en generell økning i antall revisorer som har samlet revisjonshonorar på mer enn kr. 2 mill., mens det er færre revisorer som har revisjonshonorar som er lavere enn kr. 2. mill. Hovedårsaken til dette er at det er en betydelig økning i antall revisjonspliktige foretak i perioden, mens antall ansvarlige revisorer har vært relativt konstant.

2.3.5 Særlig om rådgivningstjenester

Revisorloven § 4-7 med tilhørende forskriftsbestemmelser inneholder regler som skal sikre revisors uavhengighet i forhold til revisjonsklienten. På grunn av det sterke fokus som har vært på revisors rådgivningstjenester inkluderer det dokumentbaserte tilsynet spørsmål knyttet til tjenester og områder som kan være problematiske i forhold til uavhengighetsbestemmelsene.

Tabell 5 viser de spørsmål som ble stillet og hvilke svar som ble gitt.

Tabell 5: Rådgivning

Utført følgende tjeneste for revisjonsklienter:	Antall revisorer som svarte bekreftende 2006:	Antall revisorer som svarte bekreftende 2004:
Verdsettelse	49	84
Internrevisjon	8	4
Økonomiske styringssystemer	30	23
Juridiske tjenester, med unntak av skattesaker	87	126
Rekruttering av leder(e)	0	4
Bistand av ledelsesmessig karakter	4	5
Opptrådt som fullmektig i annet enn skattesaker	1	4

I disse tilfellene kan det være en mulighet for at revisors uavhengighet er svekket. Kredittilsynet vil vurdere om det skal skje en nærmere oppfølging overfor den enkelte revisor.

III REVISJONSFORETAK

2.1 Innledning

Denne delen av rapporten omhandler alle revisjonsselskaper og enkeltpersonforetak som driver med revisjon. Skjemaet som revisjonsselskapene skulle svare på hadde følgende hovedpunkter:

- Om selskapet
- Omfang av virksomheten
- Årsverk
- Kvalitetskontroll
- Erstatningskrav
- Innsendelsesplikter

Det er totalt 768 revisjonsselskaper som har svart på det dokumentbaserte tilsynet. Av disse er det 166 som har oppgitt at revisjonsselskapet er et rent holdingselskap uten revisjonsklienter. Videre er det 263 revisorer som har opplyst at de var ansvarlig revisor og drev sin revisjonsvirksomhet i enkeltpersonforetak.

I rapporten her er de ulike gruppene av spørsmål kommentert under følgende punkter:

- Om selskapet, punkt 3.2
- Nærmere om virksomheten, punkt 3.3
- Omfang av virksomheten, punkt 3.4
- Betydelige aktører, punkt 3.5

2.2 Om selskapet

2.2.1 Eierskap

Revisorloven krever at revisjonsselskap skal være organisert som ansvarlig selskap, aksjeselskap eller allmennaksjeselskap.

Det følger av revisorloven at mer enn halvparten av aksje- eller innskuddskapitalen og stemmene i et revisjonsselskap skal innehas av godkjente revisorer eller revisjonsselskap. Det er også et vilkår at det fremgår av selskapsavtale eller vedtekter at gyldig vedtak i selskapsmøte eller generalforsamling ikke skal kunne treffes med mindre enn minst halvparten av både de stemmeberettigede og den samlede selskapskapital har stemt for.

I det dokumentbaserte tilsynet i 2007 valgte Kredittilsynet å stille spørsmål som innebærer en oppfølging av disse lovkravene i forhold til samtlige revisjonsselskap. Det er totalt 113 revisjonsselskaper som har oppgitt at selskapet ikke tilfredsstiller vilkårene for å være godkjent revisjonsselskap. Dette fordeler seg slik:

- 5 revisjonsselskaper tilfredstilte ikke eierkravet
- 3 revisjonsselskaper tilfredstilte ikke kravet til styresammensetning
- 105 revisjonsselskaper tilfredstilte ikke kravet til selskapsavtale eller vedtekter

Kredittilsynet legger til grunn at de revisjonsselskapene som har oppgitt at de ikke tilfredstilte kravene for å være godkjent i ettertid har sørget for å bringe forholdet i orden. Kredittilsynet vil ta kontakt med de selskapene det gjelder.

2.2.2 Avdelingskontor

63 revisjonsselskaper oppgir å ha avdelingskontor. I 2004 var tallet 79.

Av totalt 189 avdelingskontorer tilhører 97 de fire største revisjonsselskapene.

2.2.3 Ansvarlig revisors ressursinnsats

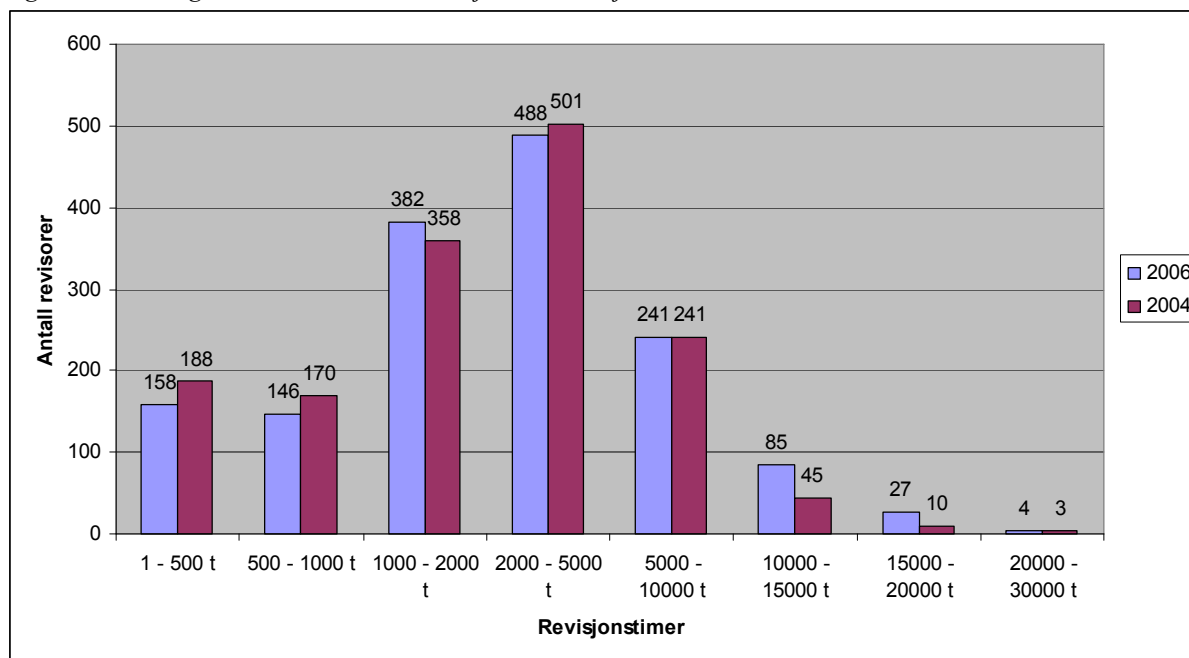
Revisjonsselskapene har samlet oppgitt at sum årsverk for ansvarlige revisorer er 1 269,5.

Ved det dokumentbaserte tilsynet i 2005 ble det opplyst at tilsvarende tall var 1 279.

Kredittilsynet konstaterer at sum årsverk for ansvarlige revisorer har vært tilnærmet konstant i perioden.

Imidlertid har antall oppdrag per ansvarlig revisor i perioden økt. Dette innebærer at ansvarlig revisors involvering per oppdrag har blitt redusert. Figuren nedenfor viser utviklingen i antall revisjonstimer (i intervaller) de ansvarlige revisorene ”administrerte” som ledd i sitt revisjonsarbeid.

Figur 6: Ansvarlige revisors ”administrasjon” av revisjonstimer

Figuren viser at det er en klar økning i antall revisorer som administrerer mer enn 10 000 revisjonstimer. Det er 31 revisorer som har oppgitt å administrere mer enn 15 000 revisjonstimer. Ved det dokumentbaserte tilsynet i 2005 var tilsvarende tall 13 revisorer. Det er også en observasjon at antall revisorer som administrerer mindre enn 1 000 timer er nedadgående.

Samlet har alle revisjonsselskaper oppgitt at det var totalt 5 618 årsverk i selskapene per 31.12.2006. Sum årsverk tilknyttet revisjon, inkludert partnertid, var 4 710 årsverk.

Samlet antall årsverk for ansvarlige revisorer var oppgitt til 1 269 årsverk, herav 1 078 årsverk benyttet til revisjon.

Revisorer som er ansvarlige revisorer i enkeltpersonforetak har samlet oppgitt 229 årsverk i foretakene. Av dette relaterte 205 årsverk seg til revisjon og 25 årsverk til rådgivning.

Totalt antall årsverk i revisjonsbransjen per 31.12.2006 var 5 847 som fordelte seg på 4915 årsverk til revisjon og 932 årsverk annen virksomhet for 2006 i forhold til 2004.

Kredittilsynet har i denne rapporten ikke sammenlignet antallet årsverk med tallene fra det dokumentbaserte tilsynet som ble gjennomført i 2005. Stikkprøvekontroller Kredittilsynet har foretatt viser at revisorene har vært unøyaktige ved sin besvarelse, og at det av den grunn er en viss usikkerhet knyttet til tallene som ble presentert i rapporten etter det dokumentbaserte tilsynet i 2005. Tallene indikerer imidlertid en viss nedgang i antall årsverk i revisjonsbransjen som helhet og innenfor revisjon.

2.2.4 Regnskapsførervirksomhet

Av rapporten punkt 2.2.2 fremgår at det har vært en betydelig økning i antall revisorer som også har autorisasjon som regnskapsfører. Imidlertid har antall revisjonsselskap som også er autoriserte regnskapsførerselskap vært relativt stabilt i perioden fra 2005 til 2007. Det er 125 revisjonsselskaper som har oppgitt at de har autorisasjon som regnskapsførerselskap. Ved det dokumentbaserte tilsynet i 2005 var tilsvarende tall 132 revisjonsselskaper.

De 125 revisjonsselskapene har oppgitt at 48,7 årsverk er medgått til å drive regnskapsførervirksomhet. Tilsvarende tall fra det dokumentbaserte tilsynet i 2005 var 68 årsverk. Dette er en reduksjon på 28,4 %.

Totalt har revisjonsselskapene oppgitt at de har kr. 43,2 mill i omsetning fra regnskapsføringsvirksomhet. Dette er en reduksjon på 8,7 % siden regnskapsåret 2004. I tillegg er det 111 revisorer som er innehaver av enkeltpersonforetak som også er autoriserte regnskapsførere. Disse har oppgitt å ha kr. 17,9 mill i omsetning fra regnskapsføringsvirksomhet. Dette er en reduksjon på 56,2 % siden 2004. Det var da 169 revisorer som var innehaver av enkeltpersonforetak som også var autorisert som regnskapsfører. De hadde da en samlet omsetning fra regnskapsføringsvirksomhet på kr. 41 mill.

Revisjonsforetaks omsetning fra regnskapsføringsvirksomhet kan oppsummeres i følgende tabell:

Tabell 6: Omsetning fra regnskapsføringsvirksomhet, tall i hele kr. 1 000

Foretak	2006	2004
Revisjonsselskaper	43 200	47 300
Revisorer som er autorisert og som driver enkeltpersonforetak	17 900	41 000
Sum omsetning	61 100	88 300

Tabellen viser at det har vært en reduksjon på 30,8 % i revisjonsforetakenes omsetning av regnskapsførertjenester. En av årsakene til reduksjonen er at ett av de fire største revisjonsselskapene, som hadde betydelig omsetning fra regnskapsføringsvirksomhet i 2004, har avviklet regnskapsførervirksomheten.

2.2.5 Bistandsavtale vedrørende uforutsette hendelser

Etter Kredittilsynets syn er det en særskilt risiko knyttet til revisorer som driver sin virksomhet i enkeltpersonforetak og til selskaper der det bare er en ansvarlig revisor. Disse vil være svært sårbare for uforutsette hendelser som kan sette revisjonsvirksomheten ut av stand til å ivareta klientenes interesser på en forsvarlig måte. Kredittilsynet har derfor søkt å kartlegge om revisjonsforetak har inngått samarbeidsavtaler som kan redusere denne risikoen.

Totalt har 166 revisjonsselskaper og 85 ansvarlige revisorer som er innehavere av enkeltpersonforetak opplyst at de har inngått samarbeid med annen revisjonsvirksomhet som kan bistå ved uforutsette hendelser.

Av totalt 268 selskaper som har oppgitt at de kun har en ansvarlig revisor som er ansatt i selskapet, er det 61,6 % som har oppgitt at de ikke har inngått samarbeidsavtale som beskrevet ovenfor. Av de 263 revisorene som driver sin virksomhet i enkeltpersonforetak, er det 67,7 % som har oppgitt at de ikke har inngått en slik avtale.

2.2.6 Retningslinjer og rutiner for kvalitetskontroll m.m

Revisorforeningen har fastsatt en standard for intern kvalitetskontroll, jf. SK1 *Kvalitetskontroll for revisjonsselskap som utfører revisjon og begrenset revisjon av historisk økonomisk informasjon samt andre attestasjonsoppdrag og beslektede tjenester*. Standarden innebærer at revisjonsselskap må etablere et kvalitetskontrollsystem utformet for å gi betryggende sikkerhet for at revisjonsselskapet og dets personale etterlever faglige standarder og reguleringsmessige og rettslige krav samt at beretninger som avgis av revisjonsselskapet eller oppdragsansvarlige revisorer er hensiktsmessige ut fra omstendighetene. SK1 trådte i kraft fra og med 1. oktober 2006. Det følger videre av RS 220 at det må implementeres kvalitetskontrollprosedyrer som anvendes for det enkelte revisjonsoppdrag.

57 av de 567 revisjonsselskaper som var i virksomhet i 2006 har oppgitt at de ikke har etablert kvalitetskontrollsystemer for revisjonsselskaper i samsvar med kravene i standard for kvalitetskontroll (SK 1). I tillegg er det totalt 36 revisjonsselskaper (6,3 %) som har oppgitt at revisjonsselskapet ikke har etablert systemer for kvalitetskontroll av hvert enkelt oppdrag i samsvar med kravene i RS 220.

18 revisjonsselskaper har oppgitt at de ikke har etablert rutiner som sikrer obligatorisk sikkerhetsstillelse for alle ansvarlige revisorer, jf. revisorloven § 3-7 første ledd nr. 4.

Videre er det totalt 17 revisjonsselskaper som har oppgitt at de ikke har etablert rutiner som sikrer obligatorisk etterutdanning for alle ansvarlige revisorer, jf. revisorloven § 3-7 første ledd nr. 1.

2.2.7 Søksmål m.m.

27 revisjonsselskap har oppgitt at det har blitt rettet erstatningskrav mot revisjonsselskapet i løpet av 2005 eller 2006. 26 av disse har resultert i erstatningsutbetalinger. 4 av utbetalingene har sitt grunnlag i en rettskraftig dom/rettsforlik. Av totalt 26 erstatningsutbetalinger har 19 gått til revisjonsklienter og 7 til andre. Det vises til rapportens punkt 2.2.7.

3.3 Nærmere om virksomheten

3.3.1 Eierandeler i og samarbeid med andre revisjonsselskaper

166 revisjonsselskaper har opplyst at de er holdingselskap for revisjonsselskaper (jf. punkt 3.1) og har dermed eierandel i andre revisjonsselskaper. Under spørsmålet om revisjonsselskapet inngår i konsern har 108 revisjonsselskaper svart at de inngår i konsern. Kredittilsynet legger til grunn at de øvrige 58 revisjonsselskapene som ikke har svart at de inngår i konsern har sett bort fra holdingselskapet, selv om dette formelt er et revisjonsselskap. Svarene gir derfor ikke grunnlag for å si noe om revisjonsselskapers eierforhold i andre revisjonsselskaper i andre tilfeller enn der eierforetaket er et holdingselskap med godkjenning som revisjonsselskap. Opprettelse av holdingselskapene har sin hovedårsak i skattemessige tilpasninger etter skattereformen. For at det operative revisjonsselskapet skal oppfylle eierkravene i revisorloven, må holdingselskapet ha godkjenning som revisjonsselskap.

153 revisjonsselskaper har opplyst å ha et samarbeid med ett eller flere andre revisjonsselskaper. Ved det dokumentbaserte tilsynet i 2005 og 2003 var det henholdsvis 148 og 120 revisjonsselskaper som oppga å ha slikt samarbeid. En årsak til denne økningen kan være et uttrykk for en mer langsiktig strukturendring, hvor flere mindre revisjonsselskaper først innleder samarbeid med andre for så etter hvert å slå seg sammen. Denne utviklingen må anses som positiv, blant annet i lys av økte faglige krav til revisorer.

3.3.2 Eierandeler i og samarbeid med rådgivningsselskaper

62 revisjonsselskaper har oppgitt å ha eierandel i foretak som utfører rådgivnings- eller andre tjenester til revisjonsklienter. Ved det dokumentbaserte tilsynet i 2005 og 2003 var det henholdsvis 20 og 10 revisjonsselskaper som oppga å ha slik eierandel. Det er kun ett av de fire største revisjonsselskapene som har oppgitt å ha et slikt eierforhold. Ved det dokumentbaserte tilsynet i 2005 var det to av de fire store som oppga at de hadde eierandel i rådgivningsselskaper. Økningen skyldes trolig at de revisjonsselskapene som er holdingselskaper i revisjonsselskaper som også tilbyr rådgivningstjenester har svart at de har eierandel i selskap som tilbyr slike tjenester. Når det gjelder de fire største revisjonsselskapene er tendensen at de har gått bort fra å ha eierandeler i slike selskap og isteden har inngått samarbeid.

19 revisjonsselskaper har oppgitt å ha et samarbeid med noen som utfører rådgivnings- eller andre tjenester til revisjonsklienter. Ved det dokumentbaserte tilsynet i 2005 og 2003 var det henholdsvis 27 og 17 som oppga et slikt samarbeid. Alle de fire største revisjonsselskapene har oppgitt at de har et slikt samarbeid. Ved det dokumentbaserte tilsynet i 2005 var det kun ett av de fire største revisjonsselskapene som hadde et slikt samarbeid.

3.3.3 Internasjonalt samarbeid

118 revisjonsselskaper har oppgitt å ha et internasjonalt samarbeid om revisjon. Ved det dokumentbaserte tilsynet i 2005 og 2003 var det henholdsvis 95 og 92 revisjonsselskaper som oppga å ha et slikt samarbeid.

Revisorenes internasjonale samarbeid er meget viktig og har lange tradisjoner, både på selskaps- og organisasjonsnivå. Revisorene er antakelig en av de yrkesgruppene som har det sterkeste internasjonale samarbeidet, og som i et globalt perspektiv har klart å utvikle svært

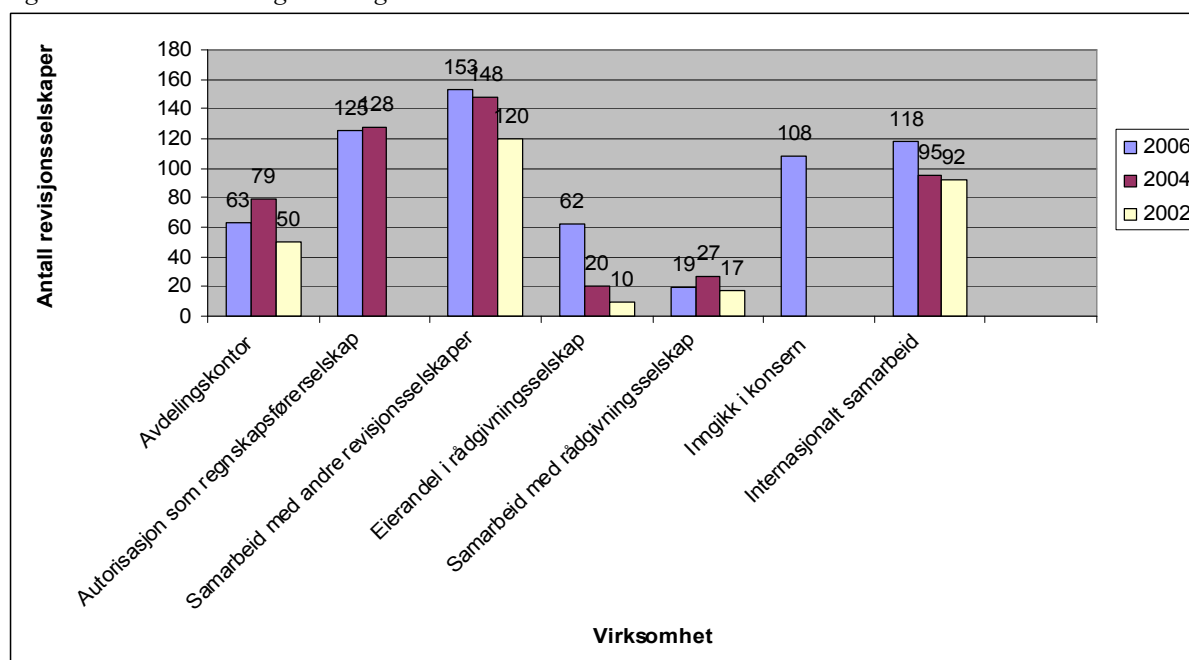
like yrkesmessige standarder. De internasjonale nettverkene har mange varianter; alt fra sterke organisatoriske og økonomiske bindinger som er typisk for de store revisjonsselskapene, til samarbeidskonstellasjoner som innholdsmessig er betydelig svakere.

Ernst & Young, PricewaterhouseCoopers, Deloitte, KPMG, BDO Noraudit og Grant Thornton har etablert internasjonalt samarbeid med sterke organisatoriske og økonomiske bindinger. Hvis man ser bort fra disse seks revisjonsselskapene- grupperingene så er det 38 revisjonsselskaper som har oppgitt at de har et internasjonalt samarbeid om revisjon.

3.3.4 Oppsummering

Tabellen nedenfor illustrerer de forhold som er beskrevet ovenfor i punktene 3.2.1 – 3.3.3.

Figur 7: Oversikt over organisering

*Ved det dokumentbaserte tilsynet i 2005 og 2003 ble det ikke spurt om konsernforhold. I 2002 ble det heller ikke spurt om regnskapsføring.

3.4 Omfang av virksomheten/ markedsandeler

3.4.1 Markedsandeler

Svarene viser at revisjonsselskapene reviderer 195 243 revisjonspliktige foretak (av omlag 210 000 revisjonspliktige foretak, jf. punkt 2.2.4), dvs. 92,7 %. De øvrige 7,3 % har valgt en fysisk person som revisor.

De fire største revisjonsselskapene oppgir å ha 52 351 revisjonsoppdrag per 31.12.2006, tilsvarende 24,9 % av alle revisjonsoppdrag. Ved forrige dokumentbasert tilsyn i 2005 opplyste de fire største revisjonsselskapene å ha totalt 43 677 revisjonsoppdrag per 31.12.2004, dette tilsvarte da 25,3 % av alle revisjonsoppdrag.

Dette viser videre at de fire største revisjonsselskapene reviderte 26,8 % av de revisjonspliktige foretakene som har valgt et revisjonsselskap som revisor. Tilsvarende tall per 31.12.2004 var 28,7 %.

Total revisjonsinntekt fordeler seg slik mellom de fire største revisjonsselskapene og øvrige revisjonsselskap:

Tabell 7: Oversikt over markedsandeler, tall i hele kr. 1000

	2006		2004		2002	
Total revisjonsomsetning	5 358 401		3 527 919		3 254 247	
Herav revisjonsselskap	5 121 970	96 %	3 312 346	94 %	2 935 331	90 %
Herav de fire største revisjonsselskapene	2 723 623	51 %	1 755 478	50 %	1 598 781	49 %

Det vises til rapportens punkt 4.4.2 og 4.5.1

3.4.2 Omsetning

3.4.2.1 Omsetning i revisjonsbransjen totalt

Samlet omsetning for revisjon av årsregnskap, teknisk utarbeidelse av årsregnskap og ligningspapirer, rådgivning og annen inntekt for regnskapsåret 2006, sammenlignet med 2004, oppgis av revisjonsselskapene og enkeltpersonforetakene til å være:

Tabell 9: Oversikt over omsetning, tall i hele kr. 1000

Omsetningskategori	Regnskapsåret 2006		
	Enkeltpersonforetak	Selskaper	Total omsetning
Revisjon av årsregnskap	181 547	4 327 557	4 509 104
Teknisk oppsett av årsregnskap	30 699	450 598	481 297
Teknisk oppsett av ligningspapirer	24 185	343 815	368 000
Annen rådgivning til revisjonsklienter	3 479	574 328	577 807
Rådgivning til andre	7 292	1 036 770	1 044 062
Regnskapsføring	15 961	43 160	59 121
Annen inntekt	13 794	141 743	155 537
Sum	276 957	6 917 971	7 194 928

*I det dokumentbaserte tilsynet i 2005 var ikke dette spørsmålet stillet til enkeltpersonforetak. Spørsmålene var heller ikke delt inn i teknisk oppsett av årsregnskap og teknisk oppsett av ligningspapirer. Kredittilsynet har derfor ikke sammenlignbare tall fra tidligere regnskapsår. Regnskapsføring og annen inntekt er ikke med i omsetningstallene i tabell 8.

Tabellen viser at revisjonsbransjen omsatte for ca. kr. 7,2 milliarder for regnskapsåret 2006. Revisjonsvirksomheter organisert som enkeltpersonforetak utgjør en svært liten del av den totale omsetningen i bransjen, kun 3,8 %.

3.4.2.2 Omsetning i revisjonsselskaper

Revisjonsselskapenes omsetning fra revisjon og rådgivning for regnskapsårene 2006, 2004 og 2002 kan oppsummeres i følgende tabell:

Tabell 8: Oversikt over revisjonsselskapenes omsetning fra revisjon og rådgivning

Omsetnings kategori	2006		Økning	2004		Økning	2002	
Revisjon	4 327 557	64,3 %	30,6 %	3 312 346	59,5 %	12,8 %	2 935 331	67,5 %
Rådgivning/ Tilleggstjenester	2 405 511	35,7 %	6,7 %	2 254 195	40,5 %	59,7 %	1 411 038	32,5 %
Sum	6 733 068	100 %	20,9 %	5 566 541	100 %	28,1 %	4 346 369	100 %

Tabellen viser at revisjonsselskapene har hatt en betydelig omsetningsvekst innen revisjon for regnskapsårene 2004 til 2006. Det har også vært en omsetningsvekst innen rådgivning og tilleggstjenester, men denne er relativt marginal i forhold til veksten innen revisjon. En av årsakene til veksten innen revisjon er en økning i antall revisjonsoppdrag på ca. 22 % i perioden, jf. rapporten punkt 3.3.1.

3.4.3 Revisjonshonorar og årsverk fordelt på regioner

Tabell 10: Regionvis oversikt over revisjonshonorar og årsverk fra revisjonsselskaper, tall i hele kr. 1 000.

Landsdel	Omsetning fra revisjon	Årsverk benyttet til revisjon
Nord-Norge	135 163	222,4
Midt-Norge	258 540	347,2
Vestlandet	256 909	375,4
Agder og Telemark	129 208	193,5
Østlandet	465 923	682,5
Oslo og Akershus unntatt. "Big-4"	663 175	794,6
"Big-4"	2 418 639	2 094,4
Sum	4 327 557	4 710,0

*De fire største revisjonsselskapene, "Big-4", har alle hovedkontor i Oslo. Disse er derfor trukket ut fra regionen Oslo-Akershus og presentert på egen linje i tabellen. Fylkene er fordelt i regioner som følger: Finnmark, Troms og Nordland er Nord-Norge, Nord- og Sør Trøndelag og Møre og Romsdal er Midt-Norge, Sogn og Fjordane, Hordaland og Rogaland er Vestlandet, Vestfold, Østfold, Buskerud, Hedmark og Oppland er Østlandet.

Tabellen viser at det er store forskjeller i omsetning fra revisjon per årsverk i de ulike regionene. Nord-Norge ligger lavest, mens regionene Vestlandet, Agder og Telemark og Østlandet ligger relativt likt. Deretter er det en vesentlig økning til Midt-Norge og Oslo og Akershus.

3.4.4 Resultat av virksomheten

Revisjonsselskapene har oppgitt å ha et samlet årsresultat etter skatt for regnskapsårene 2006 og 2004 på henholdsvis kr. 446,6 mill. og kr. 435 mill.

Summen av selskapenes egenkapital var for regnskapsårene 2006 og 2004 på henholdsvis kr. 832 mill og kr. 398 mill.

3.5 Betydelige aktører

3.5.1 Oversikt over omsetning

Tabell 12: Oversikt over omsetning fra betydelige aktører, tall i hele kr. 1000.

Omsetnings-kategori	Ernst & Young AS	PwC AS	Deloitte AS	KPMG AS	BDO Noraudit	Sum
Revisjon	Unntatt offentlighet, jf. offentlighetsloven § 5A og forvaltningsloven § 13 første ledd nr. 2.					2 745 699
Årsregnskap						237 188
Ligningspapirer						150 226
Annen rådgivning til revisjonsklienter						374 124
Rådgivning til andre						959 570
Regnskapsføring						6 393
Annen inntekt						93 446
Sum omsetning	1 435 975	1 378 307	646 771	583 220	522 373	4 566 646

Tabellen viser at disse fem aktørene står for til sammen 63,5 % av total omsetning i revisjonsbransjen. Hvis man utelukkende ser på honorar fra revisjon av årsregnskap står disse aktørene for til sammen 60,9 % av omsetningen. Det vises til oversikt over omsetning i tabell 9 og 12 ovenfor.

Det er relativt stor forskjell i honorarsammensetningen for de ulike aktørene. Dette er oppsummert i følgende tabell:

Tabell 13: Oversikt over honorarsammensetning i prosent

Foretak	Omsetning fra revisjon av årsregnskap i % av totalomsetning	Rådgivning til revisjonsklienter (eks. ligningspapirer) i % av revisjonshonoraret	Teknisk oppsett av årsregnskap og ligningspapirer i % av revisjonshonoraret
Ernst & Young AS	Unntatt offentlighet, jf. offentlighetsloven § 5A og forvaltningsloven § 13 første ledd nr. 2.		
PwC AS			
Deloitte AS			
KPMG AS			
BDO Noraudit			
Alle øvrige revisjonsforetak	67,1 %	11,6 %	26,2 %
Alle revisjonsforetak	68,2 %	8,0 %	18,8 %

3.5.2 Oversikt over revisjonsklienter

Tabell 14: Oversikt over antall klienter

Foretak	Antall revisjonsklienter
Ernst & Young AS	Unntatt offentlighet, jf. offentlighetsloven § 5A og forvaltningsloven § 13 første ledd nr. 2.
PwC AS	
Deloitte AS	
KPMG AS	
BDO Noraudit	
Sum klienter	74 397

Disse fem aktørene reviderer til sammen 35,4 % av alle revisjonspliktige foretak. Gjennomsnittlig honorar per oppdrag for disse fem aktørene var kr. 36 906 mot kr. 21 482 for revisjonsbransjen som helhet. Hvis man trekker ut ovennevnte 5 aktører så er gjennomsnittlig honorar per oppdrag kr. 13 013,-. Dette honorarer representerer kun lovpliktig revisjon.

Figuren nedenfor viser hvordan oppdrag med revisjonshonorar på over kr. 1. mill fordelte seg på de ulike revisjonsselskapene.

Figur 8: Oversikt over revisjonsoppdrag over kr. 1 mill. fordelt på selskaper

Unntatt offentlighet, jf. offentlighetsloven § 5A og forvaltningsloven § 13 første ledd nr. 2.

* For 2004 var BDO Noraudit med i kategorien "andre".

Figuren viser at alle de største revisjonsselskapene har hatt en relativt stor økning i antall oppdrag med revisjonshonorar på over kr. 1 mill.

3.5.3 Oversikt over årsverk

Tabell 15: Oversikt over årsverk

Årsverk	Ernst & Young AS	PwC AS	Deloitte AS	KPMG AS	BDO Noraudit
Totalt antall årsverk	Unntatt offentlighet, jf. offentlighetsloven § 5A og forvaltningsloven § 13 første ledd nr. 2.				
Årsverk innen revisjon					
Antall årsverk for medarbeidere tilknyttet revisjon som er statsautorisert revisor					
Antall årsverk for medarbeidere tilknyttet revisjon som er registrert revisor					
Omsetning fra revisjon delt på årsverk innen revisjon. (Honorar i hele kr. 1000.)					